Egyed Emese

egyetemi tanár
Babes-Bolyai Tudományegyetem BTK Magyar irodalomtudományi Intézet
(Kolozsvár, Románia)

„Tanítványod vagyok”

Ex voto – Barcsay és Ányos viszonyáról

„Annyi szépet mondunk a szerelemről, hogy magunk se hisszük; de azok csak elmefuttatások, és a megcsalattatni kívánó emberi szívnek játékai – Tapasztalhattuk már mindketten a valóságot, kedves barátom! Mi magunk között kifedezhetjük ennek a szemfényvesztő indulatnak kelepcéit; lássák mások, ha test helyett árnyék után kapdosnak!... Élj boldogul és gyakorta való írásoddal bizonyítsd meg, hogy szereted azt, aki téged életénél inkább kedvel!”
(Ányos, 2008, 147–148. o.)
Azt írja Ányos: „mindketten”. Van ebben valami szívszorító. A fenti levélrészben kedves barátjának nevezi a világjárt erdélyit, a bécsi testőrkatonát, Barcsay Ábrahámot a pálos rend szerzetese, Ányos Pál. A megnevezés érezhetően a meglelt, megteremtett és törékeny jó viszony megóvása szándékából született. Barcsaynak volt már költőbarátja: báró Orczy Lőrinc, akinél ő jóval fiatalabb volt, de legalábbis 1771-től egyértelműen számon lehet tartani baráti kapcsolatukat. (A testőrkapitány egyébként a felvidéki evangélikus nemest, Radvánszky Jánost is kivételesen baráti jelzőkkel illeti: Orestes – Pyladés néven szólongatják egymást leveleikben.) Ányos barátai sorában monográfusa, Császár Elemér (1912, 57–58. o.) rendtársait, Virág Benedeket, Kreskay Imrét és Márton Lászlót nevezi meg. Latin és magyar nyelvű szövegekkel áldoztak a barátság oltárán.

A levélírás viselkedési forma

Lőkös István válogatott műveket adó Ányos-antológiája (*Ányos*, 1984), Jankovics József és Schiller Erzsébet (2008) teljesebb Ányosa nem tartalmazza a költőnek címzett verses vagy prózai (vagy verses és prózai) leveleket. Ilyen értelemben egyelőre Ányos-kérdésekben Szajbély Mihály (1994a, 1994b) Ányos-összeállítása (amely egyébként a recepció jelentős tételeit is közli) megkerülhetetlen, akárcsak Labádi Gergely (2006) tanulmánya a levelek írásának korabeli jelentőségéről. Magának a 18. századi levelezésnek nagy a szakirodalma, utóbb szintén Labádi Gergely (2008) fejtette ki európai összefüggésekbe helyezve, milyen típusú és milyen funkciójú levelezésekkel számolhatunk a 18–19. század fordulóján Közép-Kelet-Európában. A levelek regénnyé fejlesztésének jó példákkal bemutatott történetére Bódi Katalin (2010) vállalkozott. Hasznos a levelezésről szóló tanulmánygyűjtemény közreadása is, de legalább ennyire a tényleges

levélsorozatoké, mint amilyeneket a *Magyarországi tudósok levelezése* könyvsorozatban olvashatunk (lásd például: *Szabó* és *Tarnai*, 1988).

Barcsayék levélváltása azonban más természetű. *A Bessenyei György Társasága* (1777) kötet szövegeiből ítélve, de maguknak az egyes leveleknek vagy az egymásra utaló levélcsoportoknak elemzése alapján is sajátos irodalmi formát azonosíthatunk, amely könnyedén kapcsol tudást a kapcsolattartással, érzelemkifejezéssel, hírközléssel vagy éppen hír-rejtéssel össze.

Személyes találkozásaikra ugyan van utalás a levelekben, de életformájuk különböző volta, az egyház, illetőleg a hadsereg által megszabott idő- és mozgáskorlátok nem tették lehetővé a hosszas személyes kapcsolatokat (ehhez képest Barcsaynak Orczyval vagy Báróczy Sándorral ápolt barátsága több szabadságot jelentett). A levelező barátság akár tanult stiláris fordulatokra is épülhet, de Ányos és Barcsay esetében a rövid forma poétikus ereje, vendégszövegekben és utalásokban való gazdagsága figyelemre méltó. Ifjú a felnőttel, kezdő a már hírneves poétával, egyházi ember a katonával, világi személlyel, helyhez kötött a világutazóval hoz létre írásos kapcsolatot, amelynek hosszabb és rövidebb távú tartalmakat kell adni. A levélírás-szekretáriusok sem láthattak mindent előre.

Kitérő a barátságról

Barcsay Ábrahám és Orczy levelezését sajtó alá rendezve vettem tudomásul a barátság klasszicizáló kultuszának kétségbevonhatatlan jeleit e sokáig kéziratban rekedt anyagban (közölve: *Egyed*, 2001). A barátkozás mint békeidőben is kultiválható (férfias) erény jelenik meg e szövegekben; maga a barátság érték, amelynek az egyes személyek saját színezetet (utalásrendszert, jelentéseket, hangulati tartalmakat, formai jegyeket) adhatnak.

1778. február 28-án, Budán keltezett levelében szíves barátjaként szólítja meg Ányos Barcsayt és siet is indokolni szavait: lelkesedés táplálja ezt az érzelmet, de bölcsesség, mondhatni politikai békeszerző és humanitárius cselekvésvágy hatja át, a társadalomban élő ember tökéletességének metaforájaként használja a barátság szót: „Megbocsáss, hogy így nevez felhevült szívem; tudod, hogy nincs nagyobb tisztelet, mint az igaz hajlandóság. – maga a barátság az a hathatós erő, mely egész országokon is vérözön nélkül győzedelmeskedik – koronát tesz fejedelmeknek fejére; és az egész emberi nemnek boldogsága! – úgy tehát az emberségnek teljes mértékével füzetlek, ha úgy s nem más tündér nevezetekkel illetem személyedet.” (*Szajbély*, 1994b, 15. o.)

A barátságról a 18. században oly kedvelt Cicerónak hosszabb értekezése szól. A meghatározás, amelyet itt olvashatunk, antik tradícióba oltja a korszak irodalmias harmóniaigényét: „Nem más ugyanis a barátság, mint jó szándékú és szerető egyetértés az égvilágon mindenben. Alig hiszem, hogy – leszámítva a bölcsességet – adtak ennél nagyobb jót az embereknek a halhatatlan istenek. Egyesek többre tartják a gazdagságot, mások a jó egészséget, megint mások a tisztségeket, sokan meg a gyönyöröket. Ez az utóbbi az állatokhoz illik; az előbbiek pedig esendők és bizonytalanok, s nem annyira a megfontolástól, mint inkább a sors szeszélyétől függenek. Azok pedig, akik az erényben látják a legfőbb jót, mindenesetre igen helyesen gondolkoznak; viszont éppen maga az erény szüli és tartja fenn a barátságot: erény nélkül a barátság semmiképpen sem lehetséges.” (*Cicero*, 1974, 346. o.) Az erény, erényesség, virtus emlegetése a 18. században gyakori, itt önként kialakított formákra és az érzelmek önzetlen változataira kell gondolnunk. Talán azért is, mert ezek politikai levezetésére a század ’70-es, ’80-as éveiben nem volt tényleges lehetőség (gyakran adminisztratívra sem); a barátság meghittsége vagy szöveges megjelenítése nemcsak az antikvitás megismerésének-követésének formája volt, hanem a jeles férfiak portréinak minél szélesebb körben való népszerűsítése is.

Tar Ibolya (2009) a következőképpen összegzi – antik szövegek alapján – a baráti viszony érzelmi-erkölcsi jelentését, utalva közben a megfelelő ókori szövegek kötelező ismeretére is: „A barátság mint az egyik legfontosabb két ember közti kapcsolat már a görög mitológiában is megjelenik a héroszokkal kapcsolatban. E barátságok jellemzője az egymás iránti (érzelmi) elkötelezettség, egymás segítése, önfeláldozás – a mítoszokban ezek közül olykor egy-egy motívum a meghatározó. A legnevezetesebb baráti párok közé tartozik Akhilleusz és Patroklosz, akiknek történetét jól ismerjük az Iliászból; Oresztész és Püladész, utóbbi Oresztész hű kísérője annak apja meggyilkolását megbosszulandó Argoszba való visszatértekor, majd Apollón útmutatására (hogy ne üldözzék tovább az Erinüszek) Artemisz képmásáért a tauruszok földjére való utazásakor s az onnan való visszatéréskor, hogy végül Oresztész nővérét, Élektrát vegye el feleségül."

A barátság emblematikus eseteit elbeszélő történetek mellett e viselkedéskomplexum teoretikus megközelítései is figyelmet kaptak az érzékeny levelezés e virágzása idején.[1] Cicero népszerűségét a magyar olvasók körében több fordítói-kiadói vállalkozás mutatja: Virág Benedek Cicero *Laelius*át már 1802-ben kiadja: (*Lélius vagy Ciceronak beszélgetése a barátságról*, Pest, 1802). Kolozsvárott is megjelenik a Cicero-mű, nyilván korábbi fordítói munkálkodás eredményeképpen (*Cicerónak nagyobbik Cátója, Laeliussa, parodoxumai és a Scipio álma* fordította:ord: Kovásznai Sándor, Kolozsvár, 1782). Szintén Kovásznai fordítása a Pozsonyban 1795-ben megjelent *Ciceronak az embernek tisztéről és kötelességeiről a maga fiához írt három könyve*. Úgy tűnik, a bizalmat elméleti alapokra kell helyezni és az antikvitás nyelvileg létrehozott miliője otthonos fordítónak, olvasónak egyaránt. *Barátam!* címmel ajánlja művét Báróczi Sándor is Barcsaynak – érezhetően ez a tisztelet maximuma, a gondolat testvériesülésének megnevezése, de akár a nyelvi alapú demokrácia kezdeteinek jele is.

A deákoskola évszázadok óta mitológiai példákat, neveket kínál az emberi helyzetekre és viszonyokra; a barátoknak van honnan megtanulniuk, mivel jár a vállalt összetartozás. Az 1770-es évek végén, a '80-as évek elején azonban Ányos Pál (szerzetesként) a barátkozás gesztusaival írogatja magyar nyelvű verseit, verses leveleit Barcsay kapitánynak, az ismerkedést ő kezdeményezi, de a megnyert barátság belső szerepválasztáshoz vezet.

A pálos szerzetes különös „kedvességű verseit", Barcsayval való levelező barátságát Ányos művei első sajtó alá készítője, Batsányi (*Batsányi*, 2004, I. 48. o.) is értékeli. A *Magyar Múzeum* pesti, 1788. I/4-es számában (62. o.) mítoszt teremt a barátság eredetének szelíd képét festve „Múzsájának első zsengéjét Barcsay Ábrahámmal közlötte; kérvén egy kis levélben, hogy nézné által, és mondaná meg azután néki magyarán: ha méltó volna-e, tovább is fáradnia? És remélhetne-e hasznos előmenetelt a magyar poézisban? – látta ez a nagy elméjű hazafi legottan, mi válhat az ifjúból; s nevelője, barátja, Quintiliussa lett." (*Batsányi*, 2004, I. 62. o.)

Barcsayval való levélváltásával egyidejűleg kezdett Ányos Virág Benedekkel is magyar nyelvű levelezésbe, azzal a Virággal, aki a magyar történelem népszerűsítője lett a *Magyar Századok* révén. Virág (1984, 62. o.) mint a barátság angyali hirdetőjét idézi elhunyt költőtársa alakját *Ányos Pálnak emlékezete* című versében (1798-ban):

Üdvöz légy, te a Helikonnak dísze, dicsőült
Árnyék, barátság angyala!

Barátságból szövetség

Barcsay akkor kéri el olvasásra Bessenyei György Orczyhoz szóló levelét (hiszen Ráday Gedeon mellett az ekkori legnevesebb magyar költészet-szakértő Orczy), amikor ő maga már váltott a báróval leveleket (vesd össze: *Egyed*, 2001): „Nagyon köteleznél Uram, ha

Generális Orczynak irt ajánló Leveledet nékem is elküldenéd több közölhetö munkaiddal együtt: jó Barátod fogja olvasni; és ha úgyfog örvendeni a'többinek, mint azon Levélnek, mellyet olvasott, tudd-meg, hogy borostyán ágot törünk a' fejedre, s' a' Murányi várba idézünk, mint a' szegény Tassust Romában. 1772. febr. 15., Patai Kunyhómban Kapitány Bartsai Ábrahám m. k.” (*A Bessenyei*…, 1777, 17. o.)

A fennmaradt források időrendjét követve a második adat Ányos és Barcsay kapcsolatáról – voltaképpen Ányos (mint olvasó) találkozásáról Barcsay szövegeivel – Ányos 1778-as *Esztergári kódex*éből származik. A Kreskaynak küldött, 1778. július 12-i kelettel ellátott episztola címéhez (*Ugyan Annak*) a következő jegyzetet fűzi a szerzetes, az episztola írója: „Ezen levelet irja a' Poeta Kreskainak, midőn el küldőtte néki *Bessenyei Társosságát*. Melly kőnyvetskének olvasásától fűgg az egész levélnek értelme.”[2] Az 1770-es évek vége ennek a közös, baráti, mégis nyilvánosságra, nyomtatásra jutó könyvnek – használatának, kommentárjának, utóéletének – is a története (a kötetről Bíró Ferenc [1976] és újabban Labádi Gergely [2008] írt koncepciózusan).

*A Bessenyei György Társaságá*ban olvasható Orczynak az az 1772-es levele is, amely a költői mivolt eszményi alakját a 17. századi Gyöngyösi Istvánban jelöli meg, talán éppen a jelentés-rejtő lelemények, a tudós képhasználat és kifinomult magyar versnyelv, sőt a teljesítmény állandó színvonala és imponáló mennyisége, illetőleg e költészet tényleges olvasói népszerűsége okán is. „Még fen-tartom reménységemet, hogy a' jelenvaló idö is honnan onnan egy Gyöngyösit elöl-vet, ki a' hazánk nyelvit szeretöknek Párnássus hegyére utat mutat. Ohajtok minden jókat az Ujjesztendöben.” (*A Bessenyei*…, 1777) (A levelet Orczy Bessenyei Györgynek írta). A lehetséges Gyöngyösi-népszerűségű költőt mint a nemzeti összehangolódás és kibontakozás zálogát keresték a magyarul írni kezdők sorában.

Ki pályázhatott ettől kezdve Gyöngyösi költői rangjára?

Ányos mindenesetre jelzi magában a költői közlés vágyát, amikor megszólítja Barcsayt 1777. június 12-én keltezett rövid, verses kísérőlevelében. Itt a játékos hangzású bemutatkozó szignó a „servus humillimus” kapcsolatképző derűje jegyében fogalmazódik (ma sem tudjuk, mely terjedelmesebb versére utal – mindenesetre egykori iskolájának, Nagyszombatnak szomorú változására emlékezik):

Ime általküldöm elmém futtatását,
Mellybe Nagyszombatnak siratom romlását.
De csak festett könyvek éllesztik tollamat,
Nevetem azonban, s megvonom vállomat.
Halottas oszlopot emeltem hirének:
Hogy örökösittsem böcsét nagy nevének,
Mellyel dicsekedett a tudós világnak,
Hogy ő Parnassussa volt Magyarországnak.
Fogyatkozik immár hirének ereje,
Mert dőlő félben fűgg Parnassus teteje.
Elől látván Phebus leendő omlását,
Anyavárosunkban vette szaladását,
Itt azonnal kivánt nyugodalmat talált,
Tartsa kegyelmében szolgáját
Ányos Pált.

A levelezés értelmezésére Szajbély Mihály (1994a) is adott javaslatokat.

Az erények megromlása, a tudásból származott kényelem és a bűnök összefonódása, amelyről többnyire féltréfásan, némelykor játékosan vagy éppen mélabúsan e levelező kör tagjai is szólnak, Rousseau-forrásra vezethető vissza. Jean-Jacques Rousseau emlegeti Fabriciust híres művében, a dijoni akadémia pályázatára készített értekezésében, a *Discours sur les sciences et les arts*-ban, a részt önállóan is szokták idézni *Prosopopée de Fabricius* címmel. Fabricius megjelenik Plutarkhosz (1978, II. 89−188. o., különösen 113−115. o.) *Párhuzamos életrajzai*ban (a *Pürrhos–Caius Marius* részben); római konzul volt (a Kr. e. 282., majd 278. évben), az antikvitás eszményképe az igazságosság kérdéseiben. Barcsay egyik kedvenc szerzője, Rousseau Fabriciust emlegeti, időn és halálon túl: saját gondolatait Fabriciusnak tulajdonítja, amikor a társadalom züllöttségéről elmélkedve a birodalom végső bukásának okát is abban jelöli meg. Az erkölcsi züllésnek ezt a periódusát a filozófus saját korával, a világosság századával állítja párhuzamba. A párhuzamot pedig saját állításához választotta illusztrációul, amely szerint az úgynevezett világosodás-beli haladáshoz erkölcsi dekadencia kapcsolódik. Rousseau művének Rónai György fordította részletével kívánunk kontextust teremteni annak a történelemről és érzékenységről folyó verses párbeszédnek, amely Ányos és Barcsay viszonyának alapvető formája:

„Ó, Fabricius, mit gondolt volna fennkölt lelked, ha balszerencséjére visszaszólíttatik az életbe, és látnia kell pompától roskadozni azt a Rómát, melyet a te karod mentett meg valaha, és tiszteletet parancsoló neved nagyobb fényre emelt, mint valamennyi hódítása? »Istenek – mondtad volna –, hová lettek a szalmatetők és a falusi otthonok, ahol a mértékletesség meg az erény lakott valaha? Miféle baljós csillogás lépett a római egyszerűség helyébe? Miféle idegen beszéd ez itt? Miféle elpuhult erkölcsök ezek? Mit jelentsenek ezek a szobrok, ezek a képek, ezek az épületek? Mit tettetek, esztelenek? Nemzetek urai, rabszolgáivá lettetek a léha embereknek, akiket legyőztetek? Szónokok kormányoznak titeket? Azért öntöztétek véretekkel Görögországot és Ázsiát, hogy az építészek, a festők, a szobrászok és a csepürágók meggazdagodjanak? Karthágó romjai egy fuvolás prédája lettek? Rómaiak, romboljátok le hamar az amfiteátrumokat, zúzzátok szét e márványszobrokat, égessétek el e képeket, üzzétek el ezeket a rabszolgákat: leigáznak benneteket, végzetes művészetük romlást hoz rátok. Más kezek jeleskedjenek csak hiú tehetségekkel, Rómához egyetlen tehetség méltó: meghódítani a világot és uralomra juttatni az erényt. Midőn Küneasz királyok gyülekezetének nézte szenátusunkat, nem hiú pompa, nem keresett elegancia vakította el. Nem a léha ékesszólásra gondolt, a felszínes emberek tudományára és ámulatuk tárgyára. Mi tetszett hát olyan fenségesnek Küneasz szemében? Ó, polgárok, oly látványban volt része, amilyent soha nem fog nyújtani a ti gazdagságotok, se mindahány művészet. Szebb látvány soha nem tárult föl a nap alatt: kétszáz erényes embert látott, akik méltók voltak rá, hogy Rómának parancsoljanak és kormányozzák a földet.«” (*Rousseau*, 1978, 20−21. o.)

Barcsay ugyan Richwaldszy Györgynek címezi a Fabriciusra expressis verbis utaló rousseau-i mondatot, de a távolságteremtés a társadalom hiúságra épülő belterjességétől mint a kultúra kétes értékű eredményeitől Ányossal való verses diskurzusa alaphangja marad. Számba kell venni a civilizáció eredményeit, de a szabadság csak a független, vagyonnak, kényelemnek be nem hódoló lélek ajándéka lehet s marad:

Hogy ha Fabritzius fel kelne porából,
Mit itélne kérlek Oxus csillagából
’S vállról oldalra függő pántlikából
Kit a bűszkeség szőtt bolondság gyapjából?
(*Egyed*, 2001, 244. o.)

Ányos – barátból tanítvány

„Itt minjárt Soprony mellett lakik hat vagy hét társad ugyanazon Sz. Pál tanitványi, valyon nem tehetnenek-e tégedet egy vagy ket esztendőre ide tőss szomszédom lennel – erről tudósíts, bezzeg” – írja Barcsay 1782-ben (*Szajbély*, 1994a, 45. o.).

Megbecsülhetetlen a jó társaság és a képzelet könnyen mozdul: de a valósághoz visszatérve a barátság kötelez is: Barcsay a tanulást kezdi emlegetni levelezésükben. A Nagymartonból 1779. december 3-án keltezett levél verses részében rousseau-i kételkedéssel (a tudomány hívságos), a prózai zárlatban egyértelmű határozottsággal:

„Tudományok sorsát csak távol szemlélem,
Őket a rabsággal reménylem és félem!
Mert hidd el, hogy ők is több mesterségekkel,
Valamit emberek koholtak eszekkel,
Hidd el, titkos mérget rejtenek magokban,
Nemzeteket vesztő kovász van azokban. […]
élj te azért, érezz és tanulj, míg ifjúságodnak
virágzó napjai ragyognak fényekben.”
(*Szajbély*, 1994a, 32. o.)

Az emlékezés és a jövőről való képzelgés, az együtt átélt fantáziaműködés barátság-elmélyítő lehetőségéről ír válaszában Ányos. Felcsillanó reményről és megvalósíthatatlanságáról: a szerelem tapasztalata és a haza történelmének összefüggéseiben való látása egyaránt a lehetetlenségek tartományába tartozik. A szőke hölgy tényleges közelsége és az édes magyar haza sorsának-jövőjének megismerése nem áll az ember hatalmában.

Szomszédodba kívánsz, hogy Cloém lépésit
Keressem álmomban testetlen tűnésit,
S nem találván sehol szőke kedvesemet,
Barátom, öledbe sírjam ki szívemet!
…
Ó mely édes volna véled vándorlani!…
Úgy látnánk meg mi is idők homályában
Örök végezések iszonyú titkában
Édes magyar hazánk száz viszontagságát,
Gyakor veszedelmit, rövid boldogságát.
(*Szajbély*, 46. o.)

Az együtt vándorlás jelentését: az együtt eltöltött szabad idő szellemi és testi kellemességeit, olvasást, borozást, közös asztalnál étkezést, beszélgetést, nőügyeket visszapillantás formájában érinti Barcsay idős barátja a *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*ben (*Révai*, 1789).

Itt majd telepedvén sebes Vág partyára
Kardunkat függesszük szelid juhar fára
S’ áldozatot nyújtván versek Istenének
Küldjünk ajándékot Músák seregének;.
(*A Bessenyei…*, 1777)

Az irodalom új történéseiről Barcsay Orcyznak, Ányos Pálnak, Bessenyei Sándornak és Györgynek ad hírt (Báróczinak nem szükséges, ő Bécsben élvén mindenről a leghamarabb értesül):

„Parnassust sem kevesen mászszák kőzűlűnk. Nyitrán egy Dubovitz vagyis Budovits nevű piarista minap nékem nem tudom ki javallásából Trója veſzedelmét mutatta magyar versekbe, mondhatom hogy szerencsés verseket találtam azok kőzőtt kiket hirtelen által futhattam, ugy tudom már nyomtattyákis Pozsonyba, Gusztinyi Püspők költségén; mondám a jó Pajtásunknak hogy nagy őrőmemre lett illy barácsága, de még nagyobbra vált volna ha elébb kőzlőtte volna velem minek előtte prés alá nem adta. Majd Marmontelis piatzra jőn, már némely meséjit olvastákis nékem, ebben nagy reménységem vagyon hogy fog tettzeni a szépeknek. A Moraliser Briefetis forditották, most éppen nálam vadnak, de én azt a Czinéás és Cléon ſzerelmét vagy nem érzem, vagy nem tudom mit itéljek rollak. Ez ſzerint látod hogy minden ki telik a Magyarbol.“ (*Egyed*, 2001, 82. o.)

Nemcsak a levelezés képzelt csoportjaihoz tartoztak, hanem 1779 tavaszán-nyarán valóságos intézményalapítás részesei lehettek Pesten, még ha a terv megvalósítása akkor elodázódott is. 1779. május 6-án a pesti pálos rendházban Bessenyei, Ányos, Kreskay és a piarista Horányi Elek gyűlt össze, később a Hazafiúi Magyar Társaság alakuló ülésén már többen voltak 1779. július 12-én. Elnöknek Orczy Lőrincet jelölték, a tizenhárom belső tag sorában Bessenyei főtitkár mellett Ányos Pál másodtitkár szerepet töltött be; de ott volt többek között Ányos testvére, János, aztán Barcsay Ábrahám, Báróczy Sándor, Bornemisza János, Kreskay Imre. A barátság áldozata mellett a költészetét kívánták állandósítani, de csak a magánviszonyok területén lehetett.

Barcsay keresi a magyar szerzőket és érdekli a művek sajtó alá jutása. A filozófiai jellegű nyugtalanságot nem értékeli (egy Bessenyei Györgyben), annál inkább az olvasottságot, a legmélyebb dolgok könnyed megfogalmazását, a vers kínálta határátlépéseket (élet és halál, jelenvaló és távoli, isteni és emberi, szellemi és testi közötti határokra gondolok). E verset írva önmagukat képező és levelezve is az olvasás kitartó szellemi munkájáról valló társak sorában Barcsaynak és Ányosnak van egy saját irodalmi terve, éspedig a magyar előidőkről: „Felfedeztem előtte [értsd] Orczy Lőrinc előtt] születendő poémád iránt szándékunkat” – vagyis Orczy, közös mesterük előtt nem titkolta tovább, hogy közösen terveznek verses történeti művet a magyarokról (*Szajbély*, 1994a, 44. o.).

Ányosnak komoly történelemtanára volt a nagyszombati egyetemen katona István személyében, de úgy tűnik, a poétai kedvet a történelem személyessé tételének lehetősége adta – hogy éppen Barcsay főrangú elődeit vonja be az előidők történeti poézisébe:

Tudom, bajnokaink dicső templomában,
Borostyán koszorúk híves árnyékában
Feltanálnánk a te fényes eleidet,
Fejedelmi nevű s szívű véreidet.
(*Szajbély*, 1994a, 46. o.)

Ányos a békeszerző olvasmányokat a barátság folyamatos élményalapjaként emlegeti. Az olvasmányok megbeszélését – a világ sokféleségének beszélgetésben magvalósuló megértését. Módszer ez is: a szimpózium antik módszere, amelynek értelmét és szépségét felfedezte ez a szerzői-fordítói-baráti kör.

E levelező kapcsolat folyamán nemcsak a megszólítás változott Phoebusról „legkedvesebb barátom”-ra, hanem a poétákat összekötő mesterségbeli tudás is szellemi közösséggé, barátsággá mélyült vagy finomodott, sőt az, aki bölcsészdoktori címet szerzett valaha a nagyszombati stúdiumai során, kijelenti e barátság hevében és annak felszabadító tartalmait felismerve, hogy költőtársának, barátjának ő a tanítványa. (Mert – ezt már a kutató kockáztatja meg – szüksége van az olvasás, az élettapasztalat és az indulatok élni hagyó, közös rendjére, amely nem a Rousseau által kárhoztatott műveltség fajtájából való: tudás, de megtart az erényekben.)

Megismerkedésük után öt évvel, 1782-ben a tudós habitust némileg háttérbe tolja az élet csodásságát valló emberé; a betűk közé zárkózott bölcs, ha játékosan is, de ettől kezdve a katonatisztre bízza kettejük dolgában az irányítást: „Vezéreld gyenge elmélkedésemet; – meghagyom a késő időkre is igaz hálaadásom jeléül, hogy tanítványod vagyok.” (*Jankovics* és *Schiller*, 2008, 140−141. o.; lásd a mellékletben Ányos Pál versét)

Jegyzetek

[1] Mind Csetri Lajos (2007, 228. o.), mind Debreczeni Attila (2009) inkább a politikai szatíraszerzőt értékeli Ányosban, a *Kalapos király*, az *Egy kisasszonynak levele a kedveséhez (Hogy az asszonyi személyek emberek*) névtelen szerzőjében. Debreczeni a fenséges érzelmének mintapéldáját is láttatja a *Magyar Múzeum*-beli Ányos-szövegekben.

[2] *Ányos Pálnak, Első Remete Sz. Pál Rendén Lévő Szerzetesnek Öszve szedett Irásai*, MDCCLXXVIII, 25–26. o. (MOL P szekció, Ányos család iratai).

Irodalomjegyzék

A Bessenyei György Társasága. (1777) Bécs.

Ányos Pál (1984): *Válogatott művei.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Ányos Pál (2008): Remeteségemből. In: Jankovics József és Schiller Erzsébet (szerk.): *„Higgy, remélj, szeress!”. Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei.* Vár Ucca Műhely, Veszprém. 147–148.

Batsányi János (2004): Ányos Pálról. In: Debreczeni Attila (szerk.): *Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.* Debrecen. 48–54.

Bíró Ferenc (1976): *A fiatal Bessenyei és íróbarátai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bódi Katalin (2010): *Könny és tinta. A magyar levélregény és heroida történeti és poétikai háttere.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

Cicero, M. T. (1974): Laelius vagy a barátságról. In: uő: *Válogatott művei.* Európa Könyvkiadó, Budapest. 340–372.

Császár Elemér (1912): *Ányos Pál (1756–1784*). Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

Csetri Lajos (2007): A magyar nemzettudat változatai a jozefinus évtized költészetében. In: uő: *Amathus. Válogatott tanulmányok*. I–II. L’Harmattan − Magyar Irodalomtörténeti Társaság, h. n. 228−254.

Debreczeni Attila (2009): *Tudós hazafiak és érzékeny emberek: Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában*. Universitas Kiadó, Budapest.

Egyed Emese (2001, szerk.): *Mennyei Barátom! Barcsay Ábrahám levelei Orczy Lőrinchez* (1771–1789). Erdélyi Múzeum.

Jankovics József és Schiller Erzsébet (2008, szerk.): *„Higgy, remélj, szeress!”. Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei.* Vár Ucca Műhely, Veszprém.

Labádi Gergely (2006): Levélelmélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban. *Erdélyi Múzeum*, 3–4. sz. 126–132.

Labádi Gergely (2008): *A magyar episztola a felvilágosodás korában. Műfaj- és médiatörténeti értelmezés*. L’Harmattan – Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest.

Plutarkhosz (1978): *Párhuzamos életrajzok.* I−II. Magyar Helikon, Budapest.

Révai Miklós (1789): *Két nagyságos elmének költeményes szüleményei*. Pozsony.

Rousseau, J.-J. (1978): Értekezés a Tudományokról és az erkölcsökről. In: uő: *Értekezések, filozófiai levelek*. Magyar Helikon, Budapest. 5–38.

Szabó György és Tarnai Andor (1988): *Benkő József levelezése*. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, Budapest.

Szajbély Mihály (1994a): „Íme általküldöm elmém futtatását": Ányos Pál levelezése. *Vár Ucca 17*, **2**. 2. sz. 7.

Szajbély Mihály (1994b): Ányos Pál 1756–1784. *Vár Ucca tizenhét*, **2**. 2. sz. 15–16.

Tar Ibolya (2009): A barátság a görög-római antikvitásban. *Vigilia*, 11. sz.

Virág Benedek (1984): *Ányos Pálnak emlékezete*. In: uő: *Válogatott művei.* Szépirodalmi Kiadó, Budapest. 62–63.

Melléklet

Ányos Pál:

Hát szunnyadoz Muzsád tavasz kezdetében,
Ujjuló természet puha kebelében..
Testi örömöknek készülsz innepére,
Csendes árnyékokba, patakok széllyére?
Ugy de voltál immár szivem rejtekében,
Tudod, hogy mit érzek lantod zengésében;
Hogyha nem hallhatom furuglyád hangzását,
Utálom szédittő tavasz mosolygását!
Utálom Silvánust, Pánt, Flórát s kerteit,
Parlagok rózsáit, mezőknek szüzeit.
Inkább a süvöltő szelek fuvásával,
S az örökös télnek reszkető fagyával
Kivánok küszködni Tobolszkó várában,
Gellert svétziai grófa rabságában, -
Hogysem megfosztatni kedves énekedtől,
Örök igazságért jajgató szüzedtől!
Ó kedves barátom! vedd sipod kezedben,
Énekeld hivednek, mi forog szivedben,
Mikor világunknak látod bálvánnyait,
Hogy köszöntik egymás tündöklő honnyait.
Nem szemlélt még földünk illyen vándorlókat,
Polgári köntösben pompás utazókat.
Sas sebes sólyomnak öltözik tollában
Repül Astrakáni juhász kunyhójában.
Viszont onokája éjszak bajnokának,
Ki vázzá csinálta hirét Pultavának,
Siet hozzánk jönni Araxis partyától,
Nevet kölcsönözvén hideg hazájától.
Sőt még hét hegyeknek szentelt tetejéről,
Rég Quirin s Capitol kies vidékéről,
Még onnan is látok jönni egy öreget,
S véle méltóságát őriző sereget.
Rendes változási lármás világunknak
Itt egymást ölelik isteni sorsunknak;
Amottan szározon s tengernek habjában,
Gyönyörködnek szegény polgár halálában;
S addig a dühösség legfelsőbb pontyára

Nem juthatott egész iszonyúságára,
Miglen földünk gyomrát által nem szegezték,
S mennykövek méhelyét ottan nem keresték.
Önnön a természet irtózott ezektől,
Azért titkolta el halandó szemektől;
Hegyeket, erdőket épített mérgekre,
Kemény sziklák erét rendelte fészkekre.
Nem használt a titok, s sziklák keménysége,
Széllyel szaggatta azt ember dühössége!
Mit szólsz te, kedvesem, illy változásokra,
Majd kegyetlenségre, majd barátságokra?
A jövendő százok számat kérnek tőlünk,
Ó bár ne szólnának zokogva felőlünk!
Én, mig te énekelsz, Apony sziklájára,
Ülök repedezett s fedetlen várára;
Ott szivok életet a gyenge szellőkből,
Mellyek reám fujnak martoni mezőkből.

Ezt a filozófiát egyedül csak a te szívedben találhatom fel, legkedvesebb barátom! Vezéreld gyenge elmélkedésemet; – meghagyom a késő időkre is igaz hálaadásom jeléül, hogy tanítványod vagyok.